

Saskia van der Lingen

Ik zwaai naar kraaien

Saskia van der Lingen (1956) studeerde aan het Instituut voor Vertaalwetenschap en werkt sinds 1985 als vertaler. Van 1993 tot 2003 was ze verbonden aan het project Nieuwe Bijbelvertaling. Ze verzorgde cursussen en workshops over vertalen voor de Universiteit Utrecht en het Expertisecentrum Literair Vertalen. Ook geeft ze les aan de VertalersVakschool en schrijft ze artikelen en recensies voor o.a. het tijdschrift Filter. Ze vertaalde onder meer werk van A.S. Byatt en Amos Oz en, samen met Caroline Meijer, van Patrick deWitt en John O'Hara. Haar vertaling van Max Porters Verdriet is het ding met veren werd bekroond met de Europese Literatuurprijs 2017. 'Ik zwaai naar kraaien' werd op 28 april 2017 in Amsterdam als lezing uitgesproken tijdens de Vertalersgeluktournee en verscheen eerder op de website van het Nederlands Letterenfonds.

Ik zwaai naar kraaien

Connie Palmén noemt *Verdriet is het ding met veren* ‘het ontroerendste en grappigste boek over verdriet ooit’. Ze deed die uitspraak naar aanleiding van het tweegesprek dat zij bij de boekpresentatie voerde met auteur Max Porter. Dat gesprek was gearrangeerd omdat een halfjaar eerder Palmens roman *Jij zegt het* was verschenen. Zowel *Jij zegt het* als *Verdriet is het ding met veren* is geïnspireerd op leven en werk van de Engelse dichter Ted Hughes. Diens vrouw, de beroemde Amerikaanse dichteres Sylvia Plath, pleegde in 1963 zelfmoord met achterlating van twee jonge kinderen. In de jaren na haar dood werkte Hughes aan de gedichtencyclus *Crow* (oftewel Kraai). *Verdriet is het ding met veren* is hiervan als het ware een voortzetting.

‘De cyclus van Hughes is feitelijk een soort mythologie, vermomd als een reeks gedichten. Op dezelfde manier zou je *Verdriet is het ding met veren* kunnen zien als een reeks gedichten, vermomd als novelle. [Porter zelf noemt het een fabel.] In zekere zin gaat dit boek verder waar Hughes is opgehouden. We lezen waar Kraai zich tegenwoordig mee bezighoudt, en zien hoe hij uit de poëzie treedt en de wereld van het proza in wandelt om zijn unieke combinatie van humor en afschuwelijkheid aan te wenden om een rouwend gezin te helpen.’¹

In *Verdriet is het ding met veren* is geen sprake van zelfmoord, maar is de moeder van een jong Londens gezin plotseling overleden door een ongeluk in huis. De vader, een Ted Hughes-specialist die werkt aan een boek met de titel *Ted Hughes’ Kraai op de divan: een ongekortwiekte analyse*, blijft achter met zijn twee jonge zoontjes. Om hen te helpen het verdriet te verwerken, trekt Kraai bij hen in. Hij gedraagt zich als bemoeial, vriend, kinderoppas, treiterkop, trooster en therapeut, en zal ‘blijven tot ze hem niet meer nodig hebben’.

Het verhaal wordt verteld in korte fragmenten, door afwisselend VADER, JONGENS (die samen één stem hebben) en KRAAI, met ieder een heel eigen toon. Er zijn flashbacks en flashforwards, en de stijl wisselt van vertelling tot sprookje tot poëzie tot absurde wartaal, dat laatste vooral als KRAAI aan het woord is. Dat maakt het boekje behoorlijk moeilijk om te vertalen, maar tegelijk is het ook een feest om te doen. Vertalersgeluk ten top.

Tijdens het vertalen realiseerde ik me hoe rijk het Nederlands is aan vogelmetaforen. Ik heb daar dankbaar gebruik van gemaakt, ook daar waar er in de brontekst geen sprake van was. ‘Compenseren’ noemen we dat in vertalersjargon. De titel van de studie waar de vader aan werkt is een goed voorbeeld van zo’n cadeautje.

In het Engels heet die *Crow on the Couch: A Wild Analysis*; van dat *Wild* heb ik in de vertaling dus ‘ongekortwiekt’ gemaakt. Een ander voorbeeld: het derde en laatste deel van het boek, als in het rouwproces herstel begint in te treden, heet in het Engels ‘Permission to leave’. In het Nederlands drong ‘Verlof om op te krassen’ zich onmiddellijk op. Toen ik mijn compenserende vertalingen aan de schrijver opbiechtte, zei hij jaloers te zijn op de mogelijkheden die het Nederlands wat dit betreft biedt.

Niettemin blijven er genoeg vertaalproblemen over. Niet in de laatste plaats omdat de tekst helemaal bestaat uit korte en soms wat langere monologen. Als er in zo’n tekst wordt gerefereerd aan typisch Britse of Londense zaken, kun je daar als vertaler niet stiekem een klein uitlegje in smokkelen, want zoiets past niet in de spreektekst van het personage.

Een voorbeeld hiervan is de advertentietekst waarmee Kraai zichzelf aanprijst, die hij zelf als volgt inleidt (blz. 36):

Er was eens een vogel die kinderoppas was, laten we hem Kraai noemen. [...] Hij was een bevoegd en officieel erkend kinderverzorger. Ouders in Londen liepen met hem weg en vrijdagsavonds was hij altijd bezet. In zijn briefje voor het raam van de kiosk adverteerde hij met:

En dan staat er in het Engels:

‘Nappy Valley; And Beyond!’

Ten eerste: wat betekent dat? En ten tweede: hoe kun je dat vertalen? De onvolprezen Wikipedia leert ons dat ‘Nappy Valley’ de bijnaam is voor een gebied in het Londense district Battersea waar veel welgestelde hippe jonge gezinnen wonen. Het ligt écht in een beekdal, vandaar *Valley*, en *Nappy* betekent natuurlijk ‘luiër’. Met Google vind je daadwerkelijk oppascentrales die ‘Nappy Valley’ heten. Dit kun je in vertaling niet gaan uitleggen, want het gaat om een advertentietekst. In zo’n geval zoek je als vertaler iets wat in de doeltaal vergelijkbare associaties oproept. Uiteindelijk is het in mijn vertaling geworden:

‘Voor bakfietsgezinnen in Battersea en wijde omstreken!’

In Kraais beschrijving van zijn entree in het gezin is goed te zien en vooral te horen hoe Porter speelt met klanken en associaties. Ik lees het fragment voor (blz. 17):

Heel romantisch, onze eerste kennismaking. Ongemanierd. Triptrap. Bovenhuis met twee slaapkamers, zwakke beveiliging, makkelijk binnengeglijpt door de muur en via de binnentrap meteen door naar de kinderkamer op zolder, waar die katoenen knulletjes stilletjes lagen te slapen, bedwelmend gezoem van onschuldige kindertjes, poezelig, snoezel-doezelig, hiha het hele huis zwaar in de rouw, dooie moeder waar je maar keek, kleurpotloden, autootjes, jassen, rubberlaarzen, allemaal onder een laag verdriet. Fluisterstil de dooie-moedertrap af, kriebelkrabbel op mijn kromme tenen, naar papa's tot voor kort vader-en-moederslaapkamer. Ik was de Woeste Jager Hoorne zonder hoorn, schorem. Lorum. Zie hem liggen, ronkend dronken. Ik boog me over hem heen en snoof zijn adem op. Tonen van rotte bladeren, aasvliegen. Ik wrikte zijn mond open en telde zijn knoken, snoepte een beetje van tussen zijn ongepoetste kiezen, floste hem, toste op z'n kraais zijn tong van links naar rechts, kroop onder zijn dekbed. Ik eskimokuste hem. Ik vlinderkuste hem. Ik fliederfladder-winterkoninkjekuste hem. Knusjes klauwde ik mijn tenen om de pluizige wangen van zijn miezerige neukzak, die daalde, langzaam rees, en weer neer, rees, en weer neer, rees, en weer neer, ik prevelde het ritme en de huid fluisterde 'vlees, aah, vlees, aah, vlees, aah' en ik genoot: hij rees (net als ik), en weer neer (net als ik), steelpanvormig (net als ik), en het was een wonder dat hij niet overeind kwam door mijn binnendringen tussen zijn lakens, stank, strot-snot-rot. Wakker worden, mens (VOGELVEREN IN JE REET, IN JE EIKEL, IN JE BEK), maar hij sliep en de slaapkamer was een mausoleum. Hij was een ongevalsoverschot en ik wist dat ik het een superklus zou worden, dikke pret. Ik sloot mijn klauw om zijn oogbol en pulkte die eruit, voor de grap of uit medeleven. Ik plukte een veer uit mijn kuif en liet die achter op zijn voorhoofd, voor, zijn, hoofd.

Als aandenken, als signaal, als een vlaag nacht in het ochtendverschiet.

Als adempauze in het verdriet.

Ik zal je stof tot nadenken geven, fluisterde ik. Hij werd wakker en tegen het zwart van zijn trauma zag hij me niet.

kalmaan, smakte hij.

kalmaan.

Als u wilt weten hoe het klinkt als Max Porter het zelf voorleest, kunt u kijken naar de schitterende animatie op YouTube: <http://tiny.cc/5b22ly>

Aan het eind van het boek, als kraai is opgekrast, kijken de jongens als volwassenen terug (blz. 109):

Op een keer ben ik volwassen, ik heb een kind. En een vrouw. En een auto. Ik klink een beetje zoals pa. [...]

Nu roept mijn zoontje 'kra' als hij een kraai ziet, want als ik een kraai zie roep ik KRAAAA.

Ik vertel hem verhaaltjes over onze huisvriend, de kraai. Mijn vrouw schudt haar hoofd. Ze vindt het raar dat ik dierbare herinneringen koester aan gezinsvakanties met een denkbeeldige kraai, en ik wijs haar erop dat het maakt niet uit wat, maakt niet uit hoe had kunnen zijn, maar dat we er op de een of andere manier baat bij hadden. We missen onze moeder, we houden van onze vader, we zwaaien naar kraaien.

Zo vreemd is dat niet.

Nee, zo vreemd is dat niet. Zelf doe ik het inmiddels ook, sinds ik anderhalf jaar geleden aan de vertaling begon. En sinds afgelopen maart feliciteer ik ze met onze nominatie voor de Europese Literatuurprijs. Die natuurlijk in de allereerste plaats te danken is aan het weergaloze boekje dat Max Porter heeft geschreven.

¹Deze typering is ontleend aan Daan Doesborgh, 'Een kraai als rouwconsulent', *Vrij Nederland* 28 april 2016.